

Бојан Симић

**МИЛАН СТОЈАДИНОВИЋ
И ИТАЛИЈА
ИЗМЕЂУ ДИПЛОМАТИЈЕ
И ПРОПАГАНДЕ**

Београд, 2019.

САДРЖАЈ

Предговор	7
Милан Стојадиновић – Скица за биографију	13
Од формирања Стојадиновићеве владе до Мусолинијевог говора у Милану новембра 1936.	31
Београдски споразум из марта 1937. – преговори, потписивање, значај, реакције	59
Од Београда до Рима (април 1937 – децембар 1937)	83
Званична посета Италији децембра 1937.	101
Од Рима до Венеције (прва половина 1938)	123
„Приватна“ посета Италији јуна 1938.	145
Од Венеције до Београда (друга половина 1938)	161
Посета Ђана Југославији јануара 1939. и пад Милана Стојадиновића	183
Италијанска дипломатија и Милан Стојадиновић (1939–1941)	201
Имиџ Милана Стојадиновића у италијанској штампи – лист <i>Ла stampa</i>	219
Закључак	235
Summary	239
Sommario	243
Прилози	249
Извори и литература	269
Именски регистар	281

ПРЕДГОВОР

Тема ове монографије су југословенско-италијански односи у другој половини тридесетих година 20. века кроз призму односа Милана Стојадиновића, председника владе и министра иностраних послова Краљевине Југославије (1935–1939), и италијанске дипломатије. Када говоримо о италијанској дипломатији у овом периоду, пре свега мислимо на министра спољних послова фашистичке Италије грофа Галеаца Ђана, посланике у Београду Виолу, Инделија и Мамелија, као и на друге званичнике са којима је Стојадиновић био у контакту.

Односи између Италије и Југославије у периоду између два светска рата веома су битан сегмент за разумевање историје Краљевине СХС/Југославије за све време њеног постојања. Они су битни и за разумевање историје Балкана, Подунавља, па и целе међуратне Европе. Литература о овој теми је сразмерно бројна, али већим делом парцијална, фокусирана на одређене проблеме и сегменте, мања временска раздобља или шири географски контекст.

Односи две државе, који су пролазили кроз бројне фазе, успоне и падове, били су углавном праћени сумњом и узајамним неповерењем. Италија и Југославија су имале многа отворена међудржавна питања, од којих се посебно истичу: границе, положај националних мањина, подршка сепаратистичким покретима, пре свега усташком, утицај у Албанији. Можемо закључити да су периоди сарадње били сразмерно краткотрајнији у односу на периоде неповерења и тихог сукоба који је тињао у већем делу међуратног доба. Мусолинијева политика била је, како је писао историчар Вук Винавер, разбити Југославију, а ако то не може, не дати је другоме. Сређивање односа са агресивним суседом желео је и краљ Александар. Његово приближавање Немачкој пред смрт било је управо везано за проблеме са Италијом. Позитивних сигнала било је и са друге стране Јадрана почетком тридесетих година, али осим испитивања терена, до конкретних преговора није дошло.

Посебна фаза у односима две државе, у којој је дошло до одређеног споразумевања и побољшања међусобних односа, био је период од краја 1936. до првих месеци 1939. године. На то побољшање односа утицали су бројни фактори с обе стране. Италија је била исцрпљена ратом у Етиопији и санкцијама Друштва народа, а пре свега важан фактор за њу је била Немачка, која је угрожавала италијанске економске и политичке интересе и која је тражила статус кво на Балкану. Југославија је желела да регулише односе са „проблематичним“ суседом и да барем за неко време отклони ту опасност са својих граница.

Професор Слободан Јовановић и новинар Милан Јовановић Стоимировић, након што су констатовали недостатак поверења, тадашњу Италију су оценили као жену коју „треба стално забављати да ти не умакне и не пређе у туђе руке“.¹ То је заиста било тако, јер се фашистички режим није много обазирао на потписане уговоре, већ их је поштовао док је имао интерес, и врло их се лако одрицао када тог интереса није било. Из тог разлога неговање односа са овим суседом било је један од приоритета владајућих кругова у Југославији тога доба. Довољан је био, како је писао италијански дипломата Сувич, неки мањи инцидент или обична полемика у штампи па да се сахране добре намере које су се појављивале са обе стране.²

Најважнији извори за ово истраживање чувају се у Архиву Југославије у Београду, Архиву Министарства спољних послова у Риму (*Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri*) и Централном државном архиву (*Archivio Centrale dello Stato*) такође у Риму. Срећна околност за истраживање јесте то да је најбитнији део грађе из Архива Министарства спољних послова објављен у публикацији „Италијански дипломатски документи“ (*I Documenti Diplomatici Italiani*) чије је издавање почело осамдесетих година а последња серија битна за ову моногра-

---

1 Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, (Нови Сад: Матица српска, 2000), 341.

2 Fulvio Suvich, *Memorie 1932–1936*, (Milano: Rizzoli, 1986), 208–209.

фију публикована је 2007.³ Нека корисна документа пронашли смо и у архивима у Новом Саду и Софији.

Извештаји италијанских дипломата о стању у Југославији бацају другачије светло и дају потпунију слику бројних догађаја и процеса. Њихова сазнања темељила су се на личном увиду, разговорима са званичним представницима Краљевине Југославије, као и на индиректним контактима са разним функционерима у администрацији и угледним личностима. Документа италијанске дипломатије дају нам јаснију слику функционисања дипломатије Краљевине Југославије у међуратном периоду. У комбинацији са објављеном грађом британског посланства у Београду, као и ранијим истраживањима грађе неких других земаља, пре свега Немачке, Румуније и Чехословачке, детаљно обрађеним у старијој југословенској историографији, умногоме допуњавају недостајућу грађу Министарства иностраних послова Краљевине Југославије.

Тема југословенско-италијанских односа током 30-их година 20. века не може се назвати неистраженом у историографији. Постоји велики број радова који се баве овом темом а пре свега неким њеним аспектима, како са простора бивше Југославије тако и из Италије али и неких других земаља. Као најзначајније и незаобилазне радове за ову тему издвајамо дела Живка Аврамовског,⁴ Богдана Кризмана,⁵ Енеса Милака,⁶ Вука Винавера⁷ и италијанских историчара Масима Букарелија⁸ и Лућана Монцалија,⁹ као и пољског Паскијевича.¹⁰

---

3 Поред штампане форме, ова издања су скенирана и доступна на сајту Министарства иностраних послова и међународне сарадње Републике Италије: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/>

4 Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937*, (Beograd: Prosveta, 1968).

5 Bogdan Krizman, „Италија у политици краља Александра и kneza Pavla (1918–1941)“, *Časopis za suvremenu povijest* 1/1979, 33–97.

6 Enes Milak, *Италија и Југославија 1931–1937*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985).

7 Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska 1933–1941*, (Beograd: Narodna knjiga, 1976).

8 Massimo Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia*, (Bari: B. A. Graphis, 2006).

9 Luciano Monzali, *Il sogno dell'egemonia. L'Italia, la questione Jugoslava e L'Europa Centrale*, (Firenze: La Lettere, 2010).

10 Jędrzej Paszkiewicz, *Jugosławia w polityce Włoch w latach 1914–1941*, (Poznan: Wydawnictwo Poznańskie, 2004).

Мемоарска дела су од непроцењивог значаја за ову монографију. Заоставштина главних актера југословенско-италијанског зближења, Милана Стојадиновића и грофа Ћана, изузетно је важна за разумевање њихових акција и за проницање у њихове личности и начин размишљања. Сведочења других актера и посматрача дешавања, као што су били новинари Милан Јовановић Стоимировић, Милош Црњански и Алфио Русо, осветљавају нам безброј наизглед неповезаних догађаја. Дневничка и каснија сећања оних који су дипломатију водили и стварали пропаганду која ју је пратила, осликавају пре свега време у коме су одређене личности живеле, страхове и наде, жеље и стрепње свих, од људи на положајима до обичног народа.

Стојадиновићеве мемоаре наводили смо према првом југословенском издању из 1970, јер се ради о издању које је у досадашњем историографским радовима најкоришћеније.¹¹ За дневнике грофа Ћана и објављена документа под његовим именом користили смо италијанско издање¹² јер, као што је и раније примећено, издања објављена у Југославији одмах након Другог светског рата¹³ обилују непрецизношћу и слободним преводима.¹⁴ С обзиром да се ради о издању документа који су нам доступни у оригиналу, држали смо се пре свега архивске грађе а странице из југословенског издања наводићемо по потреби ради равнања.

Важна за истраживање била је и оновремена штампа обеју земаља. У доба међународних криза, када је пропаганда играла важну улогу у промовисању и подршци политикама влада, значај штампе био је и већи неголи што је то у редовним временима. Избор је, логично, пао на најтиражније и најчитаније листове: *Политика* и *Време* за Југосла-

---

11 Прво издање на српском језику објављено је у Буенос Ајресу 1963, а треће у Београду 2002. Поред тога постоје издање на италијанском објављено у Болонји 1971. и париско издање на француском из 1979.

12 Galeazzo Ciano, *Diario 1937–1943*, (Milano: BUR Rizzoli, 2010).

13 *Tajni arhivi grofa Ciana*, (Zagreb: Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 1952).

14 Југословенски историчар Душан Бибер, коментаришући превод Ћановог дневника, записао је: „то је, као уосталом и на многим другим местима, из незнања или намерно погрешно преведено“. Dušan Biber, „O padu Stojadinovićeve vlade“, *Istorija XX veka*, (Beograd: Institut društvenih nauka, 1966), 33, fus. 93.

вију а *Коријере дела сера* и *Ла stampa* за Италију. За одређене сегменте били су кориштени београдска *Правда* и часопис *Уметнички преглед*. Штампана осталих европских земаља коришћена је онако како су је преносили доступни извори и напред наведена штампа.

Монографија пред нама је покушај да се заокружи једно истраживање које је започето још 2009. у Риму, паралелно са истраживањем на докторској дисертацији. У протеклом периоду, као плод тог деловања, објавили смо и више чланака чија су тема били југословенско-италијански односи у међуратном периоду, као и за време Другог светског рата. Њихове наслове читалац ће наћи како у самом тексту тако и у списку литературе. Делови тих радова укључени су и у ову монографију.

Књига *Милан Стојадиновић и Италија* је настала у оквиру рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Посебну захвалност дугујемо колеги и пријатељу Карлу Баји Гваријентију (Carlo Baji Guarienti) на помоћи око набавке литературе и у решавању неких неодумица везаних за италијански језик. Захваљујемо се и рецензентима књиге др Зорану Јањетовићу, др Миши Ђурковићу и др Бојану Димитријевићу на корисним саветима, као и колегама са Института за новију историју Србије др Владану Јовановићу, др Срђану Мићићу и пре свега директору др Милету Бјелајцу. Неопходно је споменути и установу у којој сам провео три године као докторанд, *Scuola Normale Superiore di Pisa*, која је финансирала истраживање у Риму.

На крају захвалност дугујем својој породици и пријатељима који су ми давали подршку током рада на овој монографији.

У Сурчину, марта 2019.